

Управління культури Волинської облдержадміністрації
Волинський краєзнавчий музей
Кафедра документознавства і музейної справи
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

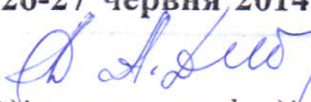

Волинський музейний вісник

Випуск 6

Луцьк, 2014

Розділ I. Минуле і сучасне Волині та Полісся. Олена Пчілка, Леся Українка і родина Косачів в історії української та світової культури. Із матеріалів V Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 165-річчю від дня народження Олени Пчілки та 65-річчю з часу створення Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки, с. Колодяжне на Волині, 26-27 червня 2014 року.

Алла Діба,
науковий співробітник Відділу рукописних фондів і текстології
Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка Національної академії наук України,
член Національної спілки письменників України, м. Київ

ВОНИ ЙШЛИ ШЕВЧЕНКОВИМИ СЛІДАМИ

Кожен з плеядівців так чи інакше долучався до вшанування пам'яті Т. Г. Шевченка. У «Плеяді» формувалися люди, які згодом проявили себе, як цікаві дослідники й популяризатори творчості Тараса Шевченка. Такими стали Олена Пчілка, Іван Стешенко, Мусій Кононенко, Олександр Лотоцький, Гнат Житецький, Максим Славинський, Анатолій Луначарський, Костянтин Арабажин. Не маючи змоги повною мірою дослідити тут доробок кожного з них, зупинимось лише на деяких епізодах цієї праці.

Протягом життя Максим Славинський не втомлювався працювати у цій тематиці. Він читав лекції, перекладав поезію Шевченка російською, писав статті про нього. Відома його стаття «Шевченко и Библия»¹, в якій Славинський говорить про самобутність поезії Шевченка, порівнюючи її з творчим доробком геніїв інших народів – з Пушкіним, Лермонтовим, Міцкевичем, одночасно справедливо заперечуючи серйозний вплив на нього інших авторів, але разом із тим підтвердивши й показавши, що на творчість Кобзаря надзвичайно глибоко вплинули Біблія та українська народна творчість, що, як дві великі ріки, злилися в душі пророка України. Ще одним надзвичайно вагомим внеском Максима Славинського у шевченкознавство й популяризацію творчості Тараса Шевченка є петербурзьке російськомовне видання «Кобзаря» 1911 року, в якому більшість поезій перекладено Славинським, ним же здійснена загальна редакція та розлогий біографічний нарис. Це було перше повне і всебічно прокоментоване видання творів українського поета для російського читача.

Олександр Лотоцький також постійно публікував різноманітні статті, рецензії, присвятивши значну частину свого наукового доробку саме Тарасові Шевченку [15, т.3, 845]. Вступав у дискусії з В. Короленком і М. Петровим, зокрема щодо впливів на творчість Шевченка поезії Пушкіна. Лотоцький був організатором і членом комісії по підготовці першого повного видання «Кобзаря» (Санкт-Петербург, 1907 р.) та наступних видань 1908 і 1910 рр. Брав участь у редагуванні 3-го видання «Кобзаря», а також надав свій будинок поблизу Виборга у Фінляндії для роботи В. Доманицького над «Кобзарем»².

Гнат Житецький був автором ряду доповідей та статей про Шевченка, у яких підкреслював надзвичайну обдарованість поета [14, т.2, 202; 15, т.2, 614]. У промові, виголошеній на урочистому засіданні Академії наук 27 лютого 1911 року, докладно спинившись на темі матері-страдниці у творчості Кобзаря, обстоював думку про те, що саме завдяки Шевченку «з провінційної, значною мірою аматорської творчості література українська стала загальною національно-культурною справою» [15, т.2, 614]. Високо оцінив Житецький видання «Кобзаря» 1907 за редакцією В. Доманицького (стаття «Шевченко в новейших изданиях его творений»), розглянувши невідомі читачеві через цензурні заборони твори Шевченка («Сон – У всякого своя доля», «Кавказ», «Холодний Яр», «Марія» та ін.) і заперечивши поширений стереотип «про національну нетерпимість Шевченка» [16, т.2, 614]. У виданні «Кобзаря» (СПб., 1912) Житецький опублікував унікальні документи: «Матеріали по политическому делу Т. Г. Шевченко» – протокол допиту Шевченка у Третньому відділі, доповідь царю графа О. Орлова, документи справи, пов'язаної з доносом М. Ісаєва, тощо» і багато інших³ [15, т.2, 614].

¹ Опублікована в перекладі українською з післямовою Алли Діби «Пан Максим з містечка Ставище» у газеті «Наша віра», 1999 р., №5, с. 6 – 7.

² Докладніше про роботу Олександра Лотоцького за тематикою Шевченка – у статті Василя Швидкого (Шевченківська енциклопедія, т.3, с. 844 – 846).

³ Докладніше у статті Олександра Бороня (Шевченківська енциклопедія, т.2, с. 614).

Іван Стешенко, почавши свій шлях в літературу з модної тоді поезії «під Шевченка», згодом створив немало гідних оригінальних творів, серед яких вірш «Цвітка на могилу Шевченка», опублікований у «Правді» 1893 року. У полеміці з Франком Стешенко стверджуватиме щодо творчості Шевченка російською мовою: «Рідна мова є душею, чужа – тільки знаком, що має умовне значення»⁴ [12,31]. Найбільш плідно працюватиме Стешенко за Шевченківською тематикою в останній період свого життя: 1915 р. – видрукував працю «До характеристики творчості Т. Г. Шевченка»; 1916 р, Москва, «Український науковий збірник», випуск 2 – стаття «Російсько-українські паралелі в творчості Шевченка». А головним своїм завданням літературознавець «вважав з'ясувати творчі спонуки появи російськомовних повістей», вивчаючи глибини текстології Шевченкових творів та психології його творчості [12,44 – 45].

Хорошим популяризатором був плеядівець Костянтин Арабажин [14, т.1,79;15, т.1,232 – 233], в колі зацікавлень якого був свого часу і геній Тараса Шевченка: публікації «Український Прометей», «Шевченко і мессианізм», «Шевченко і панславизм (К вопросу о Кирилло-Мефодиевском братстве)» та інші [4,106; 14, т.1,79].

Цікаві факти навів Іван Дзюба у своїй статті «Сто років тому: З історії відзначення Шевченкових ювілеїв»: «На ювілейному вечорі, організованому в Парижі українською громадою 30 березня 1911 року, виступив з доповіддю «Великий народний поет» (1912-го вийшла окремою брошурою у Львові) відомий інтелектуал-марксист А. Луначарський. Він, зокрема, сказав: «Ніде і ніколи возродителі і воскресителі національної поезії не були такими яскраво народними, як Шевченко (...) Тараса Шевченка я ставлю поруч з іншими поетами-націоналістами, але жоден з них, навіть великих з великих – Міцкевич, не виявляв своєї любові до вітчизни в такій зворушливій формі, з такою шаленою силою» [3,9]. Анатолій Луначарський колись навчався у Полтавській гімназії одночасно з Іваном Стешенком, а згодом, як і його товариш, переїхав до Києва й потоваришував із братами Сікорськими та Наталкою Вишинською, ставши одним з плеядівського гурту.

До роботи в «Плеяді» долучалися й люди, які вже мали певний доробок, як дослідники Шевченка, – відомий своїм «Нагадуванням про Т. Г. Шевченка» Олексій Андрієвський [15,т.1,195], який ще у 70 – 80-х роках XIX століття «розгорнув якнайширшу роботу по увічненню пам'яті українського поета, видаючи такі унікальні збірники, як «Тарас Григорьевич Шевченко в отзывах о нем иностранной печати» (Одесса, 1879), «Поминки Тараса Григорьевича Шевченко 25-го февраля 1879 года в Одессе» (Одесса, 1879), «Поминки Тараса Григорьевича Шевченко 25-го февраля 1882 года в Екатеринодаре» (Катеринодар, 1882). У «Поминках» О. Андрієвський подає біографічні нариси Т. Г. Шевченка, власне дослідження окремих сторін його поезії, повідомлення про збір пожертвувань на влаштування живого пам'ятника йому. Весь прибуток від цих видань призначався на заснування в пам'ять Т. Г. Шевченка народної школи його імені.

Святкування роковин Шевченка могло бути тільки таємним. Максим Славинський розповідає про роковини у господі Миколи Лисенка на Рейтарській у Києві, яке декорували під родинне свято, та у фотоательє україноцентричного поета-поляка Висоцького на вулиці Лютеранській [9,348 – 349]. Важливо було пом'янути Поета і у церкві, про що й подумати тоді було неможливо. Але старенький настоятель Георгіївської церкви служив спеціальну панахиду «за нашого поета», коли ж під час відправи «помічав, що в церкві, крім відомих йому українців, є хтось небезпечний, то в молитвах своїх він поминав не простого Тараса, а боярина Тараса». На запитання, чому це він так робить, відповідав: «[...] Шевченко також був шляхтич, бо скінчив високу школу, а всяк, хто кінчає таку школу, згідно із законом, діставав титул особистого шляхетства. Поліції й на думку не спада, що ми молимося за Шевченка, а Бог не помилиться, бо для нього не лише Шевченко, а й усі люди – бояри» [9,349].

Одного разу плеядівці орендували квартиру на Євбазі. Поприбирали, підготували не тільки відповідні реферати, але й щось смачненьке. Запросили представників «великої літератури», щоб ті побачили результат праці своїх вихованців. Але тільки сходи почалися, в двері загрюкали жандарми [11,801]. Людмила Старицька-Черняхівська, згадуючи про свої плеядівські часи, навела ще один не менш комічний епізод, коли в помешканні Сергія Шелухіна на Тарасівській вулиці, де він жив у одній кімнаті з Самійленком, плеядівці обговорювали чергову заборону вшанування Шевченка. Шелухін, «стискаючи кулаки та крещучи іскри очима, вибухнув палкою промовою.

– Годі мовчати та коритися, та показувати дулі в кишені. Їдьмо до Канева, наймаємо попа, одправимо панахиду, а поліцейських пов'яжемо й кинемо в Дніпро ракам на снідання...» [11,807]. Самійленкові,

⁴ Докладніше: Стешенко Іван. Твори. Переклади. Вибране листування/Упорядник та автор біографічного нарису Г. В. Титаренко, післямова Г. А. Александрової. – Полтава, 2013. – 628 с. – С.31.

Олена Пчілка. Полтава. Фото І. Хмилевського. З родинного альбому Косачів (Інститут літератури, ф.28, №2275).

Мусій Кононенко. Київ. Фото В. Раїтанова. З родинного альбому Кононенків (Інститут літератури, фонд 44, №338). На звороті фото дарчий напис Мусія Кононенка Наталії Васильєвій, датований 5 грудня 1899 року в Києві.

Іван Стешенко 1896 р. Київ, фото Г. Лазовського. З родинного альбому Косачів (Інститут літератури, ф.28, №2275).

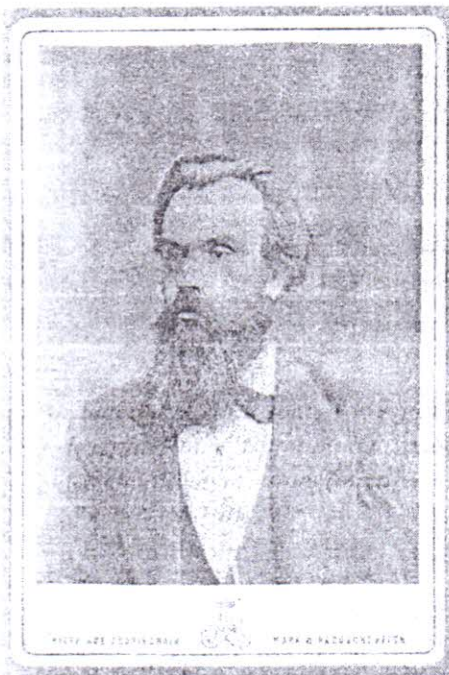
Зворот фото Іван Стешенка. Дарчий напис:
«Ользі Петровні Косач.
Дорогий вчительці рідного слова на добрий
спомин.
І. Стешенко
29го квітня [18]96 р.»

Гнат Житецький. Близько 1889 року.
Фото де Мезера. Київ. З родинного альбому
Старицьких (Інститут літератури, ф.15,
№200).

Зворот фото «Гнат Житецький».

Михайло Старицький. Київ. Фото Марра
Радосевича. З родинного альбому Старицьких
(Інститут літератури, ф.15, №200).

Зворот фото «Михайло Старицький».

Максим Славинський. Київ. 1894 р.
Фото Н. Уземського. З родинного альбому
Косачів (Інститут літератури, ф.28, №2275).

Зворот фото «Максим Славинський».
Дарчий напис:
«Першому і доброму мому крітіку
високоповажній Ользі Петровні Косач.
Мак. Славінський
1894. IV. 6!».

Леся Українка, Михайло Косач, Маргарита
Комарова. Одеса. 1889 р. Фото Ш. Ліхтенберга
З родинного альбому Косачів (Інститут
літератури, ф.28, №2275)

Зворот фото «Леся Українка, Михайло
Косач, Маргарита Комарова»

Люді Старицькій та Лорі О'Коннор цей проект страшенно сподобався, але решта зібрання зустріла це як утопію.

Надзвичайно активно над вшануванням Т. Г. Шевченка працював Микола Лисенко. Він не тільки разом зі своїм хором завжди брав участь у безлічі концертів та вечорів. Але чи не найважливішим був композиторський доробок митця на слова Тараса Шевченка, які з роками ставали все популярнішими в суспільстві й не втратили свого чару й сьогодні. Микола Лисенко написав близько 90 творів на тексти Кобзаря, серед яких 3 кантати, 18 хорів, 9 ансамблів і 56 солоспівів і декілька ескізів⁵ [15, т.3, 751 – 752]. З 1870-х Лисенко щороку з хорами, членами «Старої громади» чи з родиною відвідував Шевченкову могилу в Каневі [15, т.3, 751]. Він був організатором і активним учасником комітету по спорудженню пам'ятника Шевченкові. Значна частина коштів була одержана від видань та концертів Лисенка.

У родині Косачів постійно читали, любили і знали «Кобзар» Тараса Шевченка, влаштовували літературні читання. Й не тільки для власної родини чи друзів, але і для селян та ширшого загалу [10, 102]. Часом надворі вивішували уквітчаний вишитим рушником чи дубовим листям портрет Поета [10, 151]. Постійно робилися якісь спеціальні постановки на малій сцені в колодяжненській домівці, у Зеленому Гаю, у Києві. Для малих Косачів «Кобзар» поруч із «Міфами» Штоля, «Біблією» і «Трудами» Чубинського була настільною книгою, своєрідним навчальним посібником. Так само в плеядівській родині Френкелів дітей вчили читати й писати за «Кобзарем» та поетичною збіркою Лесі Українки, які вважалися у цій сім'ї найкращими подарунками. 90-річний академік Захар Френкель у своїх спогадах цитує надзвичайно важливі для себе шевченкові рядки: «Раз добром нагріте серце/ Вік не прохолоне»⁶. 1883 року в помешканні Ольги Цвітковської відбулося Шевченківське свято для дітей, на якому слово про Кобзаря виголосила Олена Пчілка, за музичну частину відповідав Микола Лисенко, в концерті брали участь діти організаторів (Олена Пчілка. Стаття «До Шевченкового свята») [8, 22]. Відтоді ж почалась дружба дітей Косачів та Старицьких [8, 22 – 23].

1889 року з нагоди Шевченкових роковин на вечорі пам'яті поета було здійснено постановку «поважної оперети» «Кармелюю» для лялькового театру авторства Олени Пчілки. В час постановки були використані несподівані спецефекти: «Хоч виставляти її було досить складно, бо на сцені відбувалась навіть пожежа панського палацу, але під керівництвом нашого головного режисера, костюмера, будівничого, коротко, творця нашої сцени і артистів – Лесі, ми вив'язались з честю з цього завдання. Микось⁷ декламував Щоголева «Гей, у мене був коняка» (Косач-Кривинюк Ольга «Полум'яне серце») [8, 41 – 42]. Ольга Косач-молодша теж тоді декламувала вірші. Пізніше у «Рідному краї» (№11/12 за 1911 рік) було опубліковано її оригінальний поетичний твір «На 50-ті роковини смерті Т. Шевченка» («Вже піввіку, як сумує ньєнка Україна...») [15, т.3, 524]. Олена Пчілка неодноразово виголошувала спеціальні доповіді, присвячені Шевченкові. В її іменному фонді зберігається початок доповіді на одному з вечорів Літературно-артистичного товариства у Києві [2, ф.28, №168. Автограф. 6 аркушів]. Традиційно їздили поклонитися могилі Шевченка у Каневі: «Леся Українка прийшла поклонитися Шевченковій могилі ще в юності, у червні 1891 року, разом з матір'ю та молодшою сестрою Ольгою, коли їхала на лікування до Євпаторії. Пливли вони, за свідченням сестри Ольги, пароплавом од Києва до Катеринослава (Зінаїда Тарахан-Бережа «Святиня») [13, 180].

Косачі та їхні друзі й однодумці постійно брали участь в організації великих вшанувань Шевченка з нагоди ювілеїв, збирали кошти на створення пам'ятника Кобзареві. 20 листопада 1908 року Наталія Дорошенко повідомлятиме Лесі Українці: «про те, що нарешті «Блакитна троянда» буде виставлена 17 січня 1909 року в Києві в театрі Крамського. Виставляє не Просвіта, а приватний гурток, а прибуток піде на пам'ятник Шевченкові і на Просвіту. Режисувати буде колишній режисер театру Соловцова Матковський за плату. Режисер через Нат[алію] Мих[айлівну] вдається з такими справами до Лесі у них мало артистів, тому просить Лесю дати дозвіл обійтись на цей раз без Крицького, а також і дітей не буде на сцені, а розмова з ними буде через вікно, ніби вони у дворі. Чи не можна трохи скоротити сцену божевілья? Є дуже гарний хор, він буде співати «Пливе човен», бо виконавців співочих дуже мало. Просить зараз одповісти, бо режисер мало має часу і треба зараз починати репетиції» [6, 826]. У своїх листах до Лесі Українки Маргарита Комарова, Максим Славинський, Василь Завілейський, Ольга Кобилянська, Климент Квітка повідомляють їй про відзначення роковин Шевченка. Весною 1889 року Маргарита Комарова пише до подруги Лесі про Шевченківське свято в Одесі і просить надіслати вірші, присвячені Шевченкові,

⁵ Докладніше про це у дослідженнях Роксани Скорульської.

⁶ Докладніше про це у моїх дослідженнях про родину Френкелів.

⁷ Косач Микола Петрович () – молодший брат Лесі Українки.

стверджуючи: «Від Твоїх віршів віє завжди чимсь теплим, любим, рідним, здається, в їх виливається вся душа автора – така ж чиста та добра» [2, ф. 2, № 484; 8, 42 – 43].

26 лютого 1900 року Леся Українка, гостюючи в Естонії в родині брата Михайла, взяла участь в урочистій академії на честь Тараса Шевченка. В листі до сестри Ольги від 1 березня того ж року вона розповідає про зачитані тоді три реферати, вірші й пісні, які прозвучали. Серед них і зо три прочитані нею на прохання тамтешньої громади, зауваживши, що «диявольськи ніяково бути в ролі «знаменитой иностранки» [7, т. 11, 169 – 170; 8, 261 – 262; 10, 174 – 175]. Студент Андрій Яковлів розповів у своїх спогадах: Леся Українка порадила йому, що неправильно посилатися на одне джерело, бо у використаній ним праці О. Кониського багато фактологічних помилок [8, 556].

Леся Українка неодноразово у власній поетичній творчості зверталась до шевченківської тематики. У цьому контексті показовий сюжет 1888 року: Микола Лисенко силою свого авторитету змусив сімнадцятирічну Ларису Косач написати слова до вже готової мелодії. Незважаючи на природний страх перед таким відповідальним завданням, вона написала дуже гарний маршовий вірш «Жалібний марш» («Вмер батько наш...») [Автограф не зберігся. Датується за першодруком; 7, т. 1, 221 – 222], у якому навіть для не дуже посвячених у музичні тонкощі людей звучання органічно відгукується у кожному слові Лесі Українки, яке проросло з Лисенкової мелодії. Але для молодої поетки виконання такого завдання було надважким, що пізніше засвідчив Климент Квітка [8, 35]. Другим важливим кроком Лариси Косач на тому шляху був вірш «На роковини Шевченка» («Колись нашу рідну хату...») [2, ф. 2, № 747, стор. 15 – 16; 7, т. 1, 80], орієнтовно датований 1889 роком⁸. Тут письменниця висловила надзвичайно важливе для неї самої – жити й працювати для рідної України. І ту важливу творчу естафету Шевченко передав наступним поколінням українських митців. 1911 року Леся Українка написала вірш «На роковини» («Не він один її любив...») [2, ф. 2, № 686; 7, т. 1, 379 – 380; т. 12, 339]. Вона знову говорить про любов до матері України, а неньку син любитиме і старою, й убогою, й хворою, і сліпою, й калікою, любитиме так, як любив Україну Тарас Шевченко.

Десять поезій Лесі Українки надруковано у збірнику «Акорди: Антологія української лірики від смерті Шевченка», впорядкованому Іваном Франком (Львів, 1903 р.) [1] поруч із творами колишніх її побратимів і посестер по гуртку «Плеяда» Михайлом Старицьким, Оленою Пчілкою, Мусієм Кононенком, Володимиром Самійленком, Дніпровою Чайкою, Максимом Славинським, Людмилою Старицькою, Одаркою Романовою, Михайлом Козаком (Грушевським), Сергієм Павленком (Шелухиним⁹), Іваном Стешенком, Віталієм Боровиком, Галиною Комарівною.

25 листопада 1904 року Леся Українка пише до матері зокрема про те, що на її книгу «На крилах пісень»¹⁰ зовсім немає відгуків у пресі: «Та що ж, поділю сей фатум з Шевченком, в його компанії і се не сором...» [8, 388]. До матері ж 23 вересня 1897 року з Чукурлару під Ялтаю: «[...] на Бога, пришли в тутешню народну читальню «Кобзаря», люди просять дуже – на таку адресу: Ялта, народная библиотека, Почтовая ул., Сергею Васильевичу Стаханову. Се справді слід зробити» [8, 401].

Для Шевченкової світлиці у Каневі Леся Українка вишила два рушники (один – разом із подругою-плеядівкою Маргаритою Комаровою): «За народними переказами, Леся привезла в подарунок поетові рушник, вишитий власними руками, й уквітчала ним портрет у Тарасовій світлиці [6, 105; 13, 180 – 184, 186]. 1890 року Михайло Коцюбинський зробіть у Каневі малюнок «Хата Шевченка всередині», на якому будуть і портрет, і рушники Варвари Житецької¹¹ та подруг-плеядівок¹² [13, 182]. Цей малюнок став ілюстрацією до нарису письменника «Шевченкова могила», який він опублікує у «Дзвінку» (1891, № 5). Другий з вишитих Лесею Українкою рушників можна побачити на документальній світлині, датованій 1889 роком – Лариса Косач, Маргарита Комарова і Михайло Косач (Київський музей Лесі Українки, КН-2151, ФО-17). Інший варіант цього ж фото, але без рушника й книги бачимо на фотографіях, які зберігаються у Відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України¹³ [2, ф. 2, № 569; ф. 28, № 2275].

Письменник Мусій Кононенко з дитинства мріяв про зустріч з Тарасом Шевченком, і одного разу

⁸ Першопублікація у збірці «На крилах пісень», 1893 року.

⁹ У різних джерелах маємо різний напис цього прізвища.

¹⁰ Київське видання 1904 року.

¹¹ Цим рушником уквітчана ікона Святого Тарасія.

¹² Над столом, ним обрамлено портрет Тараса Шевченка.

¹³ До речі, малюнок на рушнику, вишитому подругами, відповідає одному з орнаментів з альбому українських узорів Олени Пчілки [13, 181].

його навіть познайомили з однофамільцем Тараса Григоровича. Пізніше батько Кононенко розповів синові про свої зустрічі Шевченком [5, 84 – 86], а Мусій Степанович взявся до збирання й записування усіляких анекдотів і спогадів про Кобзаря [2, ф. 44, №199], писав статті про Шевченка [2, ф. 44, №144, 170, 180], був одним з найяскравіших послідовників творчої манери Тараса Шевченка в українській літературі, створив ряд оригінальних поетичних творів, присвячених Шевченкові (вірші «Тіні (Безсмертному Т.Г. Шевченкові)» [2, ф. 44, №157, арк. 128 – 131], «Шевченкова могила» [2, ф. 44, №157, арк. 2 – 2 зворот], «До брата Тараса Шевченка» [2, ф. 44, №157, арк. 132 – 133]). А 1890 року Мусій Кононенко працював над спеціальною збіркою поезій під назвою «Кобзар» [2, ф. 44, №138, 139], певним чином також наслідуючи Шевченка. Мусій Кононенко переклав з російської повість Тараса Шевченка «Близнята» [2, ф. 44, №359; інший варіант – у фонді «Рідного краю», ф. 43, №243]. Подібний переклад здійснював і його побратим по «Плеяді» і «Братерству Тарасівців» Іван Стешенко [2, ф. 78, №571].

Плеядівці делегували до новоствореного «Братерства Тарасівців» декілька своїх діяльних членів: «Біля витоків київського осередку Братерства Тарасівців стояв Віталій Боровик. Його членами стали український мовознавець, майбутній член-кореспондент Академії наук Євген Тимченко; лікар Олександр Черняхівський, пізніше – професор Київського медичного інституту та член президії Медичної секції ВУАН, українські письменники Володимир Самійленко та Мусій Кононенко, який брав найдіяльнішу участь в організації народної бібліотеки Тарасівців у Києві в 1895 – 1896 рр. Осередки Братерства були створені в Одесі, Полтаві, Чернігові. Незабаром на полі культурно-просвітньої діяльності Братерства починають працювати брати Міхновські – Микола та Гаврило» [13, 196]. Всі вони, крім Гаврила Міхновського, працювали в «Плеяді», а творчі роботи цих людей були плеядівськими проектами: «Володимир Самійленко перекладав Данте, Віталій Боровик – «Втрачений рай» Мільтона, Михайло Коцюбинський – «Пана Тадеуша» Міцкевича, Євген Тимченко – «Синю птицю» Метерлінка та «Калевалу». Юрист і поет, видавець і редактор Микола Міхновський переклав з російської на українську мову повість Тараса Шевченка «Музика» [...]» [13, 197].

У фонді 72 зберігається реферат Олександра Черняхівського «Новейшие успехи малорусского слова» (7 недатованих аркушів), який свого часу був прочитаний в Київському літературно-артистичному товаристві в роковини смерті Т. Шевченка [2, ф. 72, №261], де у вступі доповідач пояснює надважливість мети такого слова в пам'ять поета: «Есть имена, которые не только не забываются среди потомства, но живут там пока существует сама народность, произведшая их, побуждая к более интенсивной деятельности слабых, вливая новую энергию в души утомленных борьбой и отчаявшихся, давая в минуты испытаний новую надежду на торжество дела сильным. Такова судьба имени Шевченка; оно написано на знамени всех любящих свой народ, на него¹⁴ неосмысливается¹⁵ поднять¹⁶ ядовитое жало злора и клевета даже¹⁷ лютейших врагов малорусского¹⁸ народа.

Такая сила имени поэта, память которого сегодня мы цествуем, зависит от того, что он глубоко понимал народные стремления, знал богатство его способностей, всриль в его великое будущее, как равноправного и полезного члена в общечеловеческой семье» [2, ф. 72, №261, арк. 1]. На час, коли писалися й виголошувалися ці слова, вони безперечно були революційними.

У своїй доповіді Олександр Черняхівський на документах і фактах намагається прослідкувати, чи мав дійсне право поет стати пророком для свого народу й чи потрібна сама українська література. Можна собі уявити, як було ставити такі питання сучасникам Лесі Українки, якщо і в наш час ще знаходяться на невідомо якому смітнику історії персонажі, які намагаються стверджувати те, що і мови такої нема, а, якщо є, то вона штучна, і держави такої не може бути, і нації, й літератури. У зв'язку з цим Олександр Черняхівський торкається теорії еволюції всіх явищ природи й людського духу, зокрема еволюції мови, поруч із добре відомими й достатньо розвиненими мовами – наприклад, англійською з її трьома різновидами («сверноамериканское, австралийское и нарские самой метрополи»), коли прогрес не вимагає зникнення жодного з мовних індивідуумів, Черняхівський вводить і українську мову в цей світовий еволюційний контекст, досить докладно спиняючись на функціонуванні української мови на Галичині й Буковині. Слушно спираючись на дослідження людей, яких плеядівці вважали своїми вчителями, – Драгоманова і Антоновича – Черняхівський прослідковує розвиток української мови від літописів, козацьких

¹⁴ Далі закреслено слово «даже».

¹⁵ Далі закреслено слово «даже».

¹⁶ Слово дописане вгорі над текстом, наступне слово «свое» викреслено.

¹⁷ Дописано пізніше чорним чорнилом (інший текст - фіолетовим).

¹⁸ Дописано пізніше чорним чорнилом замість закресленого «украинского».

хронік, евангелій, численних «віршів з приводу» та духовних драм-містерій і народних пісень, в яких яскраво відбиті всі основні події історії українського народу. Говорить про новий етап української літератури, який починається при Іванові Котляревському, зупиняючись і на творчості Квітки, Боровиковського, Гребінки, які стояли на міцному народному ґрунті. Але саме Тарасові Шевченку судилося, за твердженням Черняхівського, стати для українського народу провідною зіркою. Говориться в доповіді й про переслідування українського слова царською цензурою. Початок розвитку нової української літератури в Галичині Олександр Черняхівський пов'язує з іменем Маркіяна Шашкевича й появою 1837 року «Русалки Дністрової» та народженням Львова як культурної столиці України в період значного гніту з боку влади Російської імперії. У другій половині XIX століття українська література збагачується не тільки багатьма талановитими літераторами, але й численними перекладами зі світових літератур, в Галичині широко розвиваються газети й журнали, всілякі наукові збірники, зокрема «Записки Наукового Товариства імені Шевченка». Черняхівський оповідає про діяльність «Просвіти», про першопочатки творення НТШ від 1873 року за ініціативою Олександра Кониського, торкається доби розквіту товариства від 1892 року в часи діяльності Барвінського, Целевича та Огоновського і видання наукових записок та іншої наукової діяльності НТШ: «Особенно этому помогло назначение на кафедру¹⁹ малорусской истории молодого талантливого ученого М. Грушевскаго, который хорошо организовал и значительно расширил научную деятельность общества» [2, ф. 72, № 261, арк. 6]. Почали друкуватися статті, а згодом і цілі випуски з математики, медицини, історії, української філології, фізики, природничих наук, політики. Дуже добрим був відділ бібліографії, у якому містилось безліч рецензій на твори з філології, історії, археології, історії церкви, юриспруденції, політичної економії, антропології, статистики, медицині, на всілякі збірники і словники, повідомлення з різних наукових конгресів [2, ф. 72, № 261, арк. 6]. Археографічна комісія НТШ видала два томи «Пам'яток української мови і літератури», три томи «Джерел до історії України», готується четвертий том. 19 томів «Історичної бібліотеки» з перекладами на українську мову історичних монографій та досліджень Костомарова, Антоновича, Іловайського та інших. Товариство обмінювалося своїми виданнями з 50-ма іншими науковими товариствами, здебільшого з російськими й чеськими. Була велика колекція видань Київського університету, філологічного відділу Петербурзької академії, Київської й Петербурзької археографічних комісій, Одеського й Казанського історичних товариств, комплект видань Чеської академії та багато іншого. Бібліотека НТШ налічувала близько 4.000 томів, з них більш як 500 подаровано Кониським: «Въ числѣ прочихъ изданій общества упомянемъ о полной критической біографіи Шевченка, написанной г. Конисскимъ, переводѣ Одиссеи, Полномъ Кобзарѣ Шевченка, историческихъ изслѣдованіяхъ М. Грушевскаго, истории малорусской литературы Ом. Огоновскаго и мног. др. Наконецъ общество приняло мѣры для преобразования своего въ академію наукъ» [2, ф. 72, № 261, арк. 7]. Досить докладно розповідає О. Черняхівський про кошторис НТШ, зауваживши зокрема: «Общество кроме того имсетъ Фонды со спеціальными целями: именно: на преобразование въ академію, на учрежденіе національного университета 40.000 руб. Фондъ на памятникъ Шевченку и на стипендію имени проф. М. Грушевскаго» [2, ф. 72, № 261, арк. 7], знову й знову згадавши свого побратима Грушевського, зусиллями якого безперечно також робилося багато що у світлу пам'ять батька нації Тараса Шевченка.

Шевченко був для Лариси Косач та її друзів гідним прикладом жертвності в ім'я України. Денис Лукіянович у своїх спогадах про Лесю Українку засвідчив її слова, які могли б відповідати душевному настрою кожного з них, колишніх учасників гуртка «Плеяда»: «[...] я йду Шевченковими слідами» [10, 289].

1. Акорди: Антологія української лірики від смерті Шевченка/Упор. І. Франко. Оновлене видання 1903 року. – Київ: ТОВ «ВД «Особистості». – 2008 – 333 с.

2. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка Національної академії наук України.

3. Дзюба Іван. Сто років тому: З історії відзначення Шевченкових ювілеїв//День. – №39 – 40. – п'ятниця – субота, 4 – 5 березня 2011. – С.9.

4. Isakov S. G. Профессор Хельсинского университета К. И. Арабаджин. Очерк жизни и деятельности//Studia Slavica Finlandensia. Tomus IV. Reprint. – Helsinki. – 1987. – С.68 – 112.

5. Кононенко Мусій. Спогади/ Упорядкування, передмова, примітки та літературне редагування Петра Ротача. – Полтава: Видавництво «Полтава». – 1998. – 184 с.

¹⁹ Далі закреслено «м» і «украинской» та вгорі над закресленим дописано «малорусской».

6. Косач-Кривинюк Ольга. *Леся Українка. Хронологія життя і творчості/ Репринтне видання.* – Луцьк: Волинська обласна друкарня. – 2006. – XVI с. + 928 с.: іл. 13 с. (Проект «Літературна скарбниця»).
7. *Леся Українка. Зібрання творів: У 12 томах.* – Київ: Наукова думка. – 1975 – 1979.
8. Мороз М. О. *Літопис життя та творчості Лесі Українки.* – Київ: Наукова думка. – 1992. – 632 с.
9. Славінський М. *Заховаю в серці Україну.* – Київ: Юніверс. – 2002. – 416 с.: фотогр. 16 с.
10. *Спогади про Лесю Українку.* – Київ: Радянський письменник. – 1963. – 520 с.
11. *Старицька-Черняхівська Л. М. Драматичні твори. Проза. Поезія. Мемуари/ Вступна стаття, упорядкування та примітки Ю. М. Хорунжого.* – Київ: Наукова думка. – 2000. – 848 с.
12. *Стешенко Іван. Твори. Переклади. Вибране листування/ Упорядник та автор біографічного нарису Г. В. Гитаренко, післямова Г. А. Александрової.* – Полтава, 2013. – 628 с.
13. *Тарахан-Бережа Зінаїда. Святиня: Науково-документальний літопис Тарасової гори.* – Київ: Родовід. – 1998. – 544 с., іл.
14. *Українська літературна енциклопедія: В 5 т./ Редкол.: І. О. Дзевєрін (відповід. ред.) та ін.* – К.: Голов. ред. УРЕ ім. М. П. Бажана, 1988. – Т. 1: А – Г. – 536 с.: іл.; 1990. – Т. 2: Д – К. – 576 с.: іл. – (В опр.).
15. *Шевченківська енциклопедія: В 6 томах.* – Т. 1: А – В/ НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка; редкол.: М. Г. Жулинський (гол.) [та ін.]. – Київ, 2012. – 744 с.: [693] іл. + кольор. вклейка; Т. 2: Г – З. – Київ, 2012. – 760 с.: [819] іл. + кольор. вклейка; Т. 3: І – Л. – Київ, 2013. – 888 с.: [1176] іл. + кольор. вклейка; Т. 4: М – Па. 2013. – Київ, 2013. – 808 с.: [953] іл. + кольор. вклейка.